

STEDSNAVN OG IDENTITET

Tuula Eskeland

1. Innledning

I navnelitteraturen har man tidligere sett på identitet fra personnavnenes perspektiv, og i behandlingen av stedsnavn er identitet ofte et så selvsagt tema at det ikke blir spesielt trukket frem. I personnavnene dreier det seg om individuell identitet og i stedsnavnene om kollektiv identitet.

Stedsnavnene er tradisjonelt sett en del av bygda man snakker om, navnene hører til et visst miljø. De fleste av oss hører til et sted og har en sosial eller kulturell identitet som vi oftest presenterer ved hjelp av språket. Ofte blir det konstatert at identitet er vanskelig å definere. Etter min mening siktes det vanligvis med identitet i forbindelse med stedsnavn til en slags hjemfølelse, tilhørighet til en eller annen bygd.

I forhold til stedsnavnene har de fleste både kollektive identitetsbilder og personlige identitetsbilder. Av de kollektive kunne det nevnes stedsnavnet *Paris* som de fleste av oss knytter stereotype bilder og tanker til: Eiffeltårnet, Triumfbuen, typiske franske restauranter og gatekafeterier osv.

I denne artikkelen behandler jeg stedsnavn fra navngivningens synspunkt og hvordan identiteten kommer til uttrykk i denne prosessen, med eksempler på et språkkontaktområde i Norge, på de norske finnskogene. Stedsnavn i litteraturen er også et interessant tema med hensyn til identiteten.

2. Navnetilblivelse/Navngivning

Et liv uten stedsnavn ville være problematisk. Stedsnavn er et viktig element i vårt daglige liv. Ved hjelp av stedsnavn kan vi snakke om de stedene som er nødvendige for oss. Navn og sted hører sammen, helt uavhengig av hvordan og på hvilket språk navnet er dannet. Navnet er et minne om et sted og opplevde inntrykk.

Stedsnavnene er sosiale signal for samhørighet. Man kan ha forskjellige navnerovirer: den nærmeste kretsen rundt en person, nabokretsen, kretsen rundt en by, Tromsø, Troms, Nord-Norge, Norge osv. Jo flere navn man deler med noen, desto større er

samhørigheten. Vår verden blir også mindre hele tiden. Men hva skjer med menneskenes forhold til stedsnavnene, når verden forandrer seg?

I navnegranskingslitteraturen snakker man ofte om navngivning og skiller her mellom primitiv og organisert navngivning (Benson 1976), folkelig og offisiell navngivning (Kiviniemi 1976).

For å få en klarere terminologi bør man egentlig skille mellom *navnetilblivelse* og *navngivning*. *Navnetilblivelse* innebærer helt nøytralt, som termen angir, at et navn kommer til, uansett hvordan. Normalt skjer dette spontant. Navnetilblivelsen baserer seg på en opplevelse av den aktuelle lokaliteten, og den kan også skje i form av en prosess. Det spontant oppståtte navnet beskriver denne lokaliteten på en eller annen måte. Men navnetilblivelsen kan også være bevisst, dvs. noen gir et navn til noen eller til noe. Denne typen navnetilblivelse kan da kalles *navngivning* og foregår ved at navnene gis på dåpslignende måte til en lokalitet, f.eks. til gater og bygninger.

Man gir navn til et område, fordi man har behov for et navn på stedet, og dette beror på menneskenes kommunikasjonsbehov. Navnebehovet varierer mye, og ofte er lokalitetens nyttefunksjon av betydning. Navnedannelsen skjer i samsvar med de normer og navngivningsmodeller som hersker i språksamfunnet.

Navngivningsmodellene representerer forskjellige ideer ut fra individuell oppfatning av stedene og forskjellige språklige uttrykksmåte for disse ideene. Disse ideene har for det meste vært like i alle språk og i alle tider, bare bruken av dem har variert etter stedets kvalitet og navngivernes kultur (Kiviniemi 1980: 4). For å gi navn, må man også kunne danne navn.

Navnene er lakoniske, språklig økonomiske uttrykk som har vært tydelige i en ofte relativt liten navngiverkrets. Navnenes informasjon blir vanligvis uttrykt med ett, av og til med flere ord, og derfor kan opplysninger være vanskelig å tolke senere, eller dette kan av og til forårsake feiltolkninger. På enkelte områder er stedsnavnene de eldste skriftlige kilder på både språklige og ikke-språklige fenomen. Nettopp fordi stedsnavnene er korte lakoniske uttrykk, bevarer de - slik diktene gjør - sin form og sitt innhold lenger enn annet tradisjonsmateriale.

Navngivningsgrunnlaget kan variere; det som er vanlig og typisk i en kultur behøver ikke komme frem i navnene, fordi fenomenet kan være for vanlig på stedet og derfor ikke har en atskillende funksjon. Et fenomen blir muligens bare valgt en gang i

navngivningen. Det finske ordet *silakka* 'østersjøsil' forekommer nesten ikke i finske skjærgårdsnavn og finske *muikku* 'lagasil' nesten ikke heller i finske innlandsnavn, selv om disse fiskeartene er og har vært de vanligste i disse områdene. En som studerer stedsnavnene på et sted må være klar over dette, når han trekker sine konklusjoner med hjelp av stedsnavn. Et spesialtrekk, et adskillende trekk, er ofte viktigere i navngivningen enn det vanlige, f.eks. at det på et område fins spesielt mye av et dyreslag - eksempelvis bjørn - eller at det har hendt noe spesielt med dette dyreslaget der. Det som er sjeldent i naturen og i kulturen kan være relativt allment i navnene og vice versa. Et relativt vanlig navngivningsgrunnlag er også stedets beliggenhet og eiendomsforhold.

Den finske stedsnavnforskeren Kurt Zilliacus sier at navnforskningen fremfor alt er kulturforskning, og at navneforskerens oppgave er å forske på navn som kulturfenomen og prøve å undersøke hva navngiverne har ønsket å si med navn og hvordan de har valgt å gi uttrykk for dem (Zilliacus 1973: 22). Han hevder (ibid. 24) at navnforskningen er meningsfull bare når den tar utgangspunkt i navngivernes synspunkt, deres situasjon og verdensbilde. Navnegranskeren har det eksisterende navnet som utgangspunkt når han analyserer og tolker navnet. Det er sjelden man har kjennskap til den spontane navngivningssituasjonen. Navneforskeren vet ofte lite om hvordan navnet virkelig har oppstått, men han forsøker å komme frem til navngivningsgrunnen.

3. Stedsnavnfunksjonene

Den norske navnegranskeren Peter Hallaråker (1997: 161-174) sier at stedsnavn har flere funksjoner. De fungerer først og fremst som et praktisk kommunikasjonsmiddel og de er adresser i terrenget eller til steder hvor menneskene bor. De forteller samtidig også om språket, naturen, topografi, og er på den måten uttrykk for sosialt fellesskap og identitet. De er en viktig bærer av miljøidentitet og personlig identitet.

Hvis en skulle prøve å løse opp et stedsnavn i ulike funksjoner eller komponenter, kunne man si at det inneholder et kommunikasjonsmiddel, en språklig komponent og en psykologisk komponent, og muligens også en kreativ komponent. Kommunikasjonskomponenten, adressefunksjonen, kan inneholde både en lokaliseringskomponent og en beskrivende komponent. Den

kulturhistoriske, sosiale og psykologiske komponenten utgjør tilsammen det en kunne kalle identitetsfunksjonen.

Hallaråker sier videre at av alle de funksjonene et stedsnavn kan ha, er den praktiske funksjonen, adressefunksjonen, overordnet alle andre. Bostedsnavn var og er adresser til steder der folk har bodd og bor i dag. Største delen av tradisjonelle naturnavn er adresser i terrenget.

Stedsnavnene utgjør et sentralt språklig materiale både fra en ren språkstrukturell synkronisk og en diakronisk synspunkt. Stedsnavnene inneholder ofte mer eller mindre glemt språkstoff, slike ord som er gått ut av bruk i dialekten som ofte er en viktig identitetsfaktor for et lite språk- eller dialektsamfunn. Den språklige funksjonen stedsnavnene har kan også være uttrykk for lokal kultur og sosialt felleskap.

Stedsnavnene inneholder mange lokalitetsappellativer som forteller mye om topografi, vegetasjon, fauna osv. Den topografiske funksjonen er nær knyttet til den språklige funksjonen.

Stedsnavnene forteller ofte om den materielle og den immaterielle kulturen til et folk og har derfor den kulturhistoriske funksjonen. De skaper også sosialt samhold og har oftest den sosiale og psykologiske funksjonen. Til slutt sier Hallaråker at navngivning er en slags form for folkediktning, dvs. i muntlig diktform. Stedsnavnene kan tolkes som konsentrerte uttrykk for naturopplevelser, i form av komprimerte tekster, dvs. fantasifunksjonen ved stedsnavnene.

Ifølge Peter Hallaråker har de fleste stedsnavnene to hovedfunksjoner: En praktisk kommunikasjonsfunksjon som omfatter navnet som adresse, det språklige innholdet i navnet og topografien, og en identitetsfunksjon som omfatter navnet som kulturhistorie, navnet som uttrykk for sosialt felleskap og det psykologiske innholdet et navn har.

Som nevnt tidligere er stedsnavn lakoniske, språklig komprimerte tekster som beskriver lokalitetene ved navnetilblivelsen. Oftest er de nøytrale beskrivelser som *Svarttjernet*, *Storgaten* osv., men de kan også inneholde emosjonelle og ideologiske komponenter. Følelsesladningen kan være enten positiv eller negativ. Det emosjonelle kommunikasjonsbehovet kommer best frem når man gir tilnavn. Vi kjenner godt til de positive tilnavnene *Nordens Paris* for

Tromsø, Rosenes by for Molde, Tigerstaden for Oslo og Østersjøens datter for Helsinki.

Menneskene har ofte sterke meninger om hva som er pene navn og hva som er stygge navn. Og mange reagerer meget kraftig mot bruk av stedsnavn de mener er stygge. Dette henger klart sammen med det at stedsnavnene er en viktig del av språket og vårt personlige ordforråd.

I den offisielle navngivningen i forskjellige land kan man slik den svenske navneforskeren Sven Benson (1987) sier skille mellom to store hovedlinjer, to ideologier eller doktriner:

1. Stedsnavnene betraktes som en ukrenkelig del av den felles kulturarven og Benson kaller denne retningen for den kulturbevarende eller den tradisjonelle retningen
2. Stedsnavnene er i statens tjeneste og er underordnede statens interesser og retningen kalles for sentralistisk eller rasjonalistisk.

I Norden har man ofte den kulturbevarende eller tradisjonelle innstillingen til stedsnavn ved å betrakte navnene som en del av kulturarven, som utgjør den ideologiske basen for stedsnavnsrøkt.

Det er klart at det finnes stor variasjon hvordan man opplever navnene. De fleste trenger navnene bare som adresselapper for hverandre uten noen etymologiske forklaringer, positive eller negative følelser. Mange mennesker har ubevisste eller i hvert fall ureflekterte og språklig ustrukturerte opplevelser i forbindelse med stedsnavn, mens flere oppfatter navnene som en del av kulturen, språket, tilhørigheten og identiteten. De fleste har egne, ofte sterke meninger om stedsnavnene, og stedsnavnsspørsmål engasjerer svært mange mennesker følelsesmessig. Spesielt i lokalsamfunnet er man meget opptatt av stedsnavnene, deres skrivemåter og behandling i samfunnet.

Den 1. juli 1991 trådte *Lov 18. mai 1990 nr 11 om stadnamn* i kraft. Denne loven regulerer skrivemåten av stedsnavn i offentlig bruk. Loven handler om

- hvordan stedsnavn skal skrives i offentlig bruk,
- hvem som har vedtaksrett for skrivemåten av navn på forskjellige geografiske objekter,
- hvem som har plikt til å bruke de vedtatte skrivemåtene,
- saksbehandling i saker etter lov om stedsnavn.

Et hovedmål for *Lov om stadnamn* er å legge til rette en ensartet offentlig bruk av ett og samme navn på ett og samme

geografiske objekt. Hvis det oppdages uoverensstemmelser i skrivemåten av ett og samme navn på kart eller i en annen offisiell bruk (veiskilt osv.), kan Statens kartverk reise navnesak og få skrivemåten av navnet fastsatt etter reglene i loven. Navnesakene reises oftest i forbindelse med kartrevisjoner, initiert enten av Kartverket eller statens navnekonsulenter. Grunneieren reiser også ofte sak selv, f.eks. hvis han selv ikke er fornøyd med skrivemåten av navnet på kartet.

Stedsnavnloven sier i paragraf 4 at skrivemåten må

- ta utgangspunkt i nedarvet lokal uttale,
- følge gjeldende rettskrivingsprinsipp,

men i tillegg må man ta hensyn til

- innarbeidet skrifttradisjon,
- tidligere normeringspraksis,
- nasjonal enhet i navneverket.

Under merknader til loven sies det at skriftpåvirkede navneformer også er en del av norsk navnetradisjon. Dersom slike navneformer er i allmenn bruk lokalt, og lokalsamfunnet identifiserer seg med dem, må det legges vekt på det ved fastsetting av skriftform, men det er først og fremst viktig at det offentlige søker å bevare det preg av kulturtradisjon og historie som ligger i navnebruken. Og videre under *Fastsetting av skrivemåten* sies det at stedsnavn er kulturminner og at de er mer enn et hjelpemiddel i kommunikasjonen. De er også viktige bærere av miljøidentitet og av tilknytning til familie- og slektstradisjoner.

Det oppstår ofte uenigheter mellom navnekonsulentene og lokalbefolkningen. Det er sterke følelser inne i bildet, og ofte et voldsomt engasjement lokalt, - med underskriftslistor, avisskriverier osv. Det viser seg ofte at det er vanskelig å forene det lokale engasjementet som loven legger opp til med navnekonsulenters og vedtaksorganenes arbeid (Svanevik 1995: 213-219). Fra lokalt hold blir ofte tilhørigheten til egen bygd, hjemfølelsen og andre følelser dominerende faktorer.

Her skal jeg gi noen eksempler på noen navnesaker som de lokale har engasjert seg i. Disse eksemplene viser hvor stort engasjement det fins, hva navnene betyr for brukerne. Spørsmålet om hvem som eier stedsnavnene kommer ofte frem i diskusjonene.

Språkbruken i avisartiklene er ofte ganske kraftig i slike navnesaker:

Feil kompass hos kartverket
Flaggene til topps etter seier i hard navnestrid
Vant varm navnestrid
Navnemordet på Kvenna
Varsler kamp for å få Røkkum tilbake
Protest mot navne-endering
Navneterror i Aunesaken!
Aune-saken - en skandale
Langt fram for fred på Aun(e)
Såpeoperaen om Aun(e).

Disse er noen av overskriftene i lokalpressen rundt stedsnavnene *Kvenna/Kvanna*, *Røkkum/Rykkjem* og *Aun(e)* (i samtale med Eldar Heide, statens navnekonsulent i Tromsø, våren 2001). Navnesakene rundt disse tre navnene har pågått i flere år angående skrivemåten av navnene. Ikke bare lokalavisene har vært opptatt av navnene, men også lokalbefolkningen har engasjert seg kraftig i navnesakene. F.eks. resulterte underskriftskampanjen på *Kvenna/Kvanna* i rundt 800 underskrifter på et sted med 200-300 innbyggere. NRK var på stedet og filmet da navneskiltet *Kvenna* ble fjernet og erstattet med skiltet *Kvanna*. Den lokale befolkningen markerte dette med champagne og ved å trække på det gamle skiltet. Da var det mange følelser i sving!

Angående navnesaken *Aun(e)* er det heller ikke mangel på følelser og engasjement i lokalbefolkningen. En forslagsstiller skriver til Harstad formannskap: "For Harstad formannskap er det viktig hvilket navn oppsitterne på Aune føler identitet til. Det store flertall - nesten 90% - ønsker at stedet skal hete Aune. Formannskapet vil derfor se det som et overtramp om befolkningen skulle bli påtvunget navnet Aun." I andre brev blir også målsaken og det gamle nazistyret i kommunen fra krigens dager trukket med i saken. Navnekonsulentens kilder blir også satt under tvil, fordi denne tjenesten var lokalisert til Universitetet i Tromsø og en navngitt person var statsstipendiat ved Universitetet i Tromsø og det antas at han har gitt mye av sitt materiale til navnekonsulenttjenesten "ved manipuleringen av å endre navnet fra Aune til Aun", ergo, slik det uttrykkes i brevet: "Dette avslører en meget nær forbindelse mellom disse to parter, selv om

dette synes å ha vært forsøkt skjult." Og vedkommende konkluderer i sitt brev: "Folket her ute har begravd sine kjære foreldre og besteforeldre under minnesteiner med stedsnavnet Aune preget inn, de har arvet en kultur og en identitet fra et gammelt folk som omtalte sitt hjem som Aune og de har arvet boplass fra sine foreldre med dokumentnavnet Aune. Dette er vår arv. Det er våre røtter. Vi kan for våre forfedres skyld ikke svikte i denne saken! Vi skal fremdeles se oss selv i speilet, stå ved gravene til våre forfedre og kjenne at her hører vi til og at den arven vi har fått er *vår* bygd. Nå ber vi folk utenfor bygda om å respektere oss og de som har gått foran oss, og la oss få beholde vår arv og vårt navn: Aune."

Det sies også i et annet brev at Aune-navnet har vært i bruk i bygda i 250 år, og at innbyggerne selv er best skikket til å avgjøre hva som tjener stedets kultur på beste måte. Og et tredje brev inneholder slike setninger som "Satanistisk og provoserende forfølgning av Aunegrenda" og at "en person fortsatt driver med satanistiske angrep på Aunes baptistmenighet og at denne personen har glemt vår kjære bibel".

Disse eksemplene viser at i den kulturbevarende retningen pågår det jevnt uendelige diskusjoner og tvister om navneprioritering og skrivemåter av navn. Men det fins mange navneproblem også når det gjelder den andre retningen, dvs. i den sentralistiske eller rasjonalistiske retningen. Noen bevisste forandringer av stedsnavn kan være ideologisk motiverte. I diktaturstater gis ofte navn etter politiske personer i indoktrinerende hensikt. Dette skjedde i nazi-Tyskland og senere også i østblokklandene. Stedsnavn blir da brukt i statens ideologiske mål, og ved navneendringer går stabiliteten og kontinuitet tapt pga. ideologisk ekstremisme. Det har skjedd at noen navn har måttet tåle flere omdøpninger i løpet av de siste hundre årene.

Personnavnene *Lenin* og *Stalin* er typiske eksempler på navn som har inngått i mange stedsnavn, spesielt i Øst-Europa. *St. Petersburg* ble grunnlagt i 1703, i 1914-1924 hette byen *Petrograd*, i 1924 ble navnet *Leningrad* innført og slik hette byen inntil 1991 da byen fikk igjen navnet *St. Petersburg*. Den russiske byen *Tsaritsyn* fikk et nytt navn *Stalingrad* i 1924, men det ble igjen byttet ut med *Volgograd* i 1961 etter Stalins død i 1953 (Harling-Kranck 1992: 182). I Riga i Latvia har f.eks. et gatenavn gjennomgått flere politiske og ideologiske forandringer: Under den russiske tiden hette gaten

Aleksandra iela "Aleksandersgaten", ble til *Brivibas iela* "Frihetsgaten", etterfulgt av *Adolf Hitlers StraÙe*, ble etter krigen igjen til "Frihetsgaten", og ble på 1950-tallet til "Leninsgaten". I dag heter gaten "Frihetsgaten" (i samtale med Sirkka Paikkala, Forskningscentralen för de inhemska språken, våren 2001).

Disse forandringene har som sagt vært vanlige f.eks. i Sovjetunionen etter oktoberrevolusjonen og i Øst-Europa på begynnelsen av 1990-tallet pga. de store politiske forandringene. I Norden har man stort sett ikke hatt noe ideologisk begrunnet bytte av stedsnavn. I Finland er det noen unntak, spesielt gatenavn i Helsinki som viser spor av politiske, men også historiske omsvingninger. Finland ble selvstendig i 1917 og etter det forsvant mange russiske gatenavn i Helsinki, men flere av dagens gatenavn i den finske hovedstaden vitner om tsartidens russiske keiserlige familienavn, selv om det er mange i dag som ikke har kjennskap til opprinnelsen av navnene: bl.a. *Mariegatan*, *Mikaelsgatan*, *Sofiegatan* og *Helene-gatan*. Flere slike navn ble byttet ut med finske navn i den store forfinskningsperioden, f.eks. ble *Nikolajgatan* i 1926 til dagens *Snellmansgatan* (Harling-Kranck 1992:185). Bygninger fikk også byttet sine russiskinspirerte navn til finske navn: *Keiserlige Alexanders-universitet* ble til *Helsingfors universitet* og hovedkirken i Helsinki hette først under tsartiden *Nikolaikirken*, ble til *Storkirken* i begynnelsen av 1940-tallet og kirken heter i dag *Domkirken* pga. at Helsinki ble til by med bispesete. Her kan vi også vise til overgangen fra *Det kongelige Fredriks universitet* til *Universitetet i Oslo*.

4. Stedsnavn i litteraturen

I skjønnlitteraturen kan forfatteren bruke stedsnavnene som et naturlig uttrykk for den opplevelsverdi det er meningen at leserne eller tilhørerne skal få. Navnene kan bli brukt som ekte navn, enten fra et fremmed og fremmedspråklig miljø eller fra det lokale miljøet. Men navnene kan også være fiktive, og dette er muligens det mest vanlige i skjønnlitteraturen.

Den finlandssvenske dikteren og navneforskeren Lars Huldén (1994: 35) har sett nærmere på stedsnavn i litteraturen og sier at det i den finske sentrallyrikken relativt sjelden brukes stedsnavn. Romantikken på 1800-tallet, særlig nasjonalromantikken, brukte stedsnavn som element i diktspråket. Lars Huldén presenterer Zachris

Topelius' dikt "Islossingen i Ule älv" (1856, med mine uthevinger) der fossene med finske navn representerer de nasjonale kreftene:

Sömnlös ryter i ljusnad majnatt
Ämmäs våg uti snövitt svall.
Öfverlistad med aldrig kufvad,
Först förkunnar hon vinterns fall.
Och så reser sig Koivukoski,
Kastar trotsande bojan af,
Klämd med brak uti tjugo forsar,
Svindlar isen i Niskas graf.

Det er ikke sikkert at Topelius' lesere på den tiden forstod navnenes etymologiske innhold, men navnene har fungert som stedsnavn med fremmed klang i hans diktning. Det er flere forfattere som har brukt denne effekten i diktingen. Navnene fungerer like godt, om man forstår dem eller ikke.

Navn med fremmede elementer er ofte en effekt i romantisk diktning. Den svenske dikteren Dan Andersson fra de svenske finnskogene bruker mange finske stedsnavn i diktingen sin. Dan Andersson var født dypt inne i Finnskogene i Dalarna. Det sies også at det lå noe nesten eksotisk fremmedartet og magisk over klangen i de finske stedsnavnene i hans dikt og viser: *Lasso, Luossa, Karigos, Kanga, Pajso, Kerröre, Matto, Paljakka*.

Dan Andersson (1987: 196, med mine uthevinger) skriver i det første verset i diktet "Sång till västanvinden":

Åh, dansa, sommerstorm med djupa orglars brus
og dansa hem til Lotalam och Stenbrobergets häll!
Smek barndomsdalen, strake vän, i julis heta ljus
när Mattao och Luossa färgas röda i kväll.

Henning Howlid Wærp (1997) har studert stedsnavnene i sin avhandling *Diktet natur* hvor han bl.a. skriver om den norske finnskog-dikteren Hans Børli. Wærp sier at Børli ved siden av Rolf Jacobsen trolig er en av de fremste stedsnavnbrukere i nyere norsk poesi. "Hele 20 dikt har et stedsnavn i tittelen, og navn er et viktig innslag i en lang rekke dikt; nærmere 200 forekomster av stedsnavn kan en finne spredd rundt i hans lyrikk" (Wærp 1997: 319).

Sigrun Glomsås kan muligens også kalles for finnskog-dikter fordi hun er oppvokst i Kongsvinger og i dag bor i de svenske finnskogene. Hun debuterte i fjor høst med diktsamlingen *Spell* (2000: 23, 25, med mine uthevinger) hvor hun et par steder bruker noen finske stedsnavn, men også et finsk fornavn som effekter i diktene.

Vi ror ut til kjerringholmen akkusaari
svenske barnestemmer over vannet holi
holi ho - hånd som vinker, lommetørkle
uten monogram (inkeris I er ei furu).

I et annet dikt:

Balagombo, moltemyr med vanningshull
for elg. Landingsstripe for det ukjente.

Befruktet indisk kvinne uten visum
dypper tærne leende i sverige. Krummes
embryo, bendes blikket, ser du
baksiden også: fenomenet gjennomtrengt
tilslutt fortrengt - vrenge skinnen
av elgen med traktor, som ei høne.
Balagombo.

5. Et språkkontaktområde, de norske finnskogene

Jeg skal til slutt ta Finnskogene som et eksempel for å se på forholdet identitet og stedsnavn fra et navngivningsperspektiv i et språkkontaktområde i Norge.

Det blir ofte hevdet at kulturen dør hvis språket blir borte fra et område. Her i Norge har man et spesielt område hvor den særegne og egne kulturen lever meget sterkt selv om det såkalte levende språket, finsk, mer eller mindre er borte. De norske finnskogingene hører i dag til de nasjonale minoritetene i Norge ved siden av kvenene, jødene, romani og taterne.

Finnskogenes historie

På slutten av 1500-tallet kom det mange finner fra Øst-Finland, særlig fra Karelen, Savolaks og Midt-Finlands skogsområder, til Sverige og videre over til Øst-Norge. Disse innvandrerne kom ikke til bebodde områder, men til de øde skogtraktene i Värmland i Sverige.

De norske finnskogene ligger i den østlige delen av Hedmark som grenser mot Värmland i Sverige. Dette er et granskogsområde som strekker seg fra Trysil i nord til Kongsvinger i sør, og omfatter et sammenhengende areal i form av et rektangel på ca. 30 kilometers bredde og ca. 200 kilometers lengde. Området ble befolket og ryddet fra begynnelsen av 1600-tallet av finske kolonister som allerede på 1500-tallet hadde vandret fra Savolaks og Tavastland i Midt-Finland til Värmland i Sverige. Fra den vestre delen av Värmland fortsatte finnene langs det helt ubebodde sammenhengende skogbeltet videre til Solør i Norge. En lite markert grense var ikke noen hindring for videre flytting vestover. Grensen ble først i 1751 formelt fastlagt i sin nåværende trasé.

De første finnene på de norske finnskogene kom trolig til Grue Finnskog i 1620-årene, og bosetningen spredte seg derfra mest sør- og nordover, men også vestover.

Den østlige delen av disse norske grensetraktene ble kalt for *Finnskogen: Vinger Finnskog, Brandval Finnskog, Grue Finnskog, Hof Finnskog, Åsnes Finnskog* og *Våler Finnskog*. Fra disse områder spredte bosetningen seg til *Trysil*-traktene, og noen finner flyttet videre innover og vestover i landet så langt som det var tilgjengelig granskog.

De østfinske innflyttere har satt språklige spor etter seg både i Värmland og på Finnskogene i Norge. Det finske språket var levende til begynnelsen av 1900-tallet, og mange finske stedsnavn minner om den gamle finske bosetningen. Også andre deler av denne skogfinske kulturen er bevart helt til vår tid; dagens landskap og bygningsmiljøer bærer preg av denne kulturen.

Den østfinske koloniseringsvirksomheten som nådde Midt-Scandinavia, baserte seg overalt på svedjebruk i barskogstrakter. Svedjebruk er en eldgammel teknikk for kornproduksjon ved hjelp av ild. Det var den mest effektive måten å skaffe mat og levemuligheter på. Svedjebruk er kjent overalt i verden, og finnene var de siste i Europa som systematisk skaffet åkerland på denne måten. Den form for svedjebruk som ble brukt på Finnskogene på 1600-tallet heter *huuhhta* 'storsvedjebruk'. Denne odlingsteknikken trengte næringsrik granskogsmark, dvs. gammel granskog. Næringsformen er arealkrevende fordi prosessen er en engangsforeteelse. Finnskogene var egnet for dette svedjebruket, fordi *huuhhta*-metoden er tilpasset urørte granskogsområder.

Finnemantallet 1686 viser at det bodde finner i de perifere bosetningsområdene på Østlandet, hvor det ifølge Kristian Østberg var finnebosetning i ca. 40 kommuner (Nesholen 1990:71). Dette manntallet var de norske myndighetenes forsøk på å få oversikt og kontroll over skogfinnene. Allerede på midten av 1600-tallet hadde det kommet klager over finnene. I 1648 krevde man i en forordning at alle "Skow-Finder" måtte ut av landet eller leve på vanlig vis. Forordningen ble gjentatt i 1673. *Finnemantallet 1686* er mer omfattende enn et vanlig manntall, fordi et manntall vanligvis er en fortegnelse over alle voksne menn i et gitt område, mens *Finnemantallet 1686* gir opplysninger om både menn, kvinner og barn. Dagens utgave av *Finnemantallet 1686* inneholder et utførlig saks-, stedsnavn- og slektsnavnregister. Det ble i alt manntallsført 1.065 "rene" finner og 160 "halvblods", i alt 1.225 finner i Norge (Bjørshol 1987: 32). *Finnemantallet 1686* viser at det var meget få som opplyste at de var født i Finland og hadde flyttet direkte fra Finland til Norge. Dette stemmer med at de fleste skogfinner i Norge hadde først flyttet til Sverige, og neste generasjonen så hadde flyttet videre til Norge.

Som oftest ble skogfinnene i Sør-Norge bare kalt for "finner" til langt inn på 1900-tallet. Begrepet *finne* er nok i større grad brukt lenger frem i tid av storsamfunnet og forfattere utenfra enn av skogfinnene. De har nok dels i perioder vært påvirket av at det ikke har blitt opplevd positivt å bli stemplet som annerledes, og dels har gruppen selv hatt større og klarere innsikt i at de ikke kan karakteriseres i samme bås som ordinære finner. I noen forbindelser kan man imidlertid treffe på flere andre begreper brukt om den samme folkegruppen: "rugfinner", "savolaksfinner", "svedjefinner" eller andre. Befolkningen kaller ofte seg for "finnskoginger".

I dag er de finske etterkommerne oppe igjen av en bølgedal. Fra en situasjon der man fornektet eller forsøkte å skjule sin finske avstamning, har det nå blitt vendt til noe positivt å være "finnskoging", eller av finneslekt. Endringene har skjedd både på det personlige og kollektive plan. Når man skal få rede på eller vurdere den kulturelle identiteten for denne gruppen i dag, vil det derfor være avgjørende hvilke begreper man bruker. På Finnskogene vil man som sagt i dag identifisere seg som 'finnskoging'. I dette ligger en identitetstilhørighet til den kulturelle gruppen som går på tvers av kommunegrenser, regiongrense og riksgrense, og som er sterkere enn

tilhørigheten til den enkelte administrative kommune - slik som befolkningen i regionen ellers vanligvis vil identifisere sin tilhørighet. I begrepet 'finnskoging' ligger en bevisst og sterk identitet og tilhørighetsfølelse til den gruppen som har bakgrunn i den skogfinske kulturen og den utvikling denne kulturen har gjennomlevd frem til i dag. I tilhørigheten til gruppen 'finnskoging' ligger også et oppmerksomt samhold overfor dagens storsamfunn og den situasjon som de senere års samfunnsutvikling har skapt for disse utkantstrøkernes muligheter og fremtid.

Noen eldre personer fortalte i 1990 at deres foreldre snakket konsekvent finsk seg imellom. Særlig ble det finske språket dengang brukt når det skulle snakkes om noe som skogfinnene ikke ville at barna skulle forstå. På 1920-30-tallet ville foreldre ikke at barna skulle lære finsk. Det finnes ennå noen få som kan noe finsk, en del ord, begreper, ramser osv. Språket er i dag bevart i områdets stedsnavn. Området hadde norske navn bare på større elver, sjøer og større høyder før finneinnvandringen. Finnene hadde først og fremst behov for å navngi sine nærmeste omgivelser. Derfor fikk mange bosteder, åkrer, tjern, skogområder, bekker, bakker, odder, øyer osv. finske navn som er i flittig bruk i dag.

Den skogfinske kulturen i Skandinavia er ofte blitt fra finsk synsvinkel sett som en reliktkultur, der de mange historiske tradisjonene er bevart som kulturelle relikter i en mer alderdommelig form enn slik de er bevart i utvandringsområdet, Finland. Den skogfinske kulturen har selvfølgelig også utviklet seg - den har gjennomgått en utvikling av sitt eget innhold og dels tatt opp i seg elementer fra skandinavisk kultur i ulike tider. Som resultat av dette er det også skapt helt nye kulturelementer som ikke finnes hverken i finsk eller skandinavisk kultur.

I 1821 gjorde finnen Carl Axel Gottlund en stor innsats for å hjelpe finnene på Finnskogene til å holde på og utvikle sin finske kultur. Han etablerte bl.a. en nærmest regulær bokhandel for finsk litteratur og finske aviser på Finnskogene. Han forsøkte også på å etablere den norsksvenske Finnskogene som et eget herred på tvers av riksgrensen. Herredet skulle vilkår for å kunne opprettholde det finske språket og videreutvikle den finske kulturen i området. Gottlund ble mistenkeliggjort for sine hensikter, han ble arrestert, og planene strandet.

Gjennom de siste ca. 150 årene har de skogfinske bosetningene i Skandinavia vært gjenstand for forskning og dokumentasjon fra finske forskere - foruten norske og svenske. Forskningen har vært innrettet både mot språk, historiske tradisjoner og kulturell minoritet. Dette har resultert i et stort materiale i mange arkiver både i Finland, Sverige og Norge.

De siste årene har det utviklet seg økende interesse for Finnskogene og finnekulturen. I 1942 ble Gruetunet museum og Finnetunet etablert. I 1950 ble det reist et minnesmerke over Carl Axel Gottlund som blir kalt for "skogfinnes apostel". Fra 1970 kan man snakke om starten på en aktiv og omfattende revitaliseringsprosess på Finnskogene. I 1970 ble det reist en minnesten ved riksgrensen på Grue Finnskog som inneholder i alt 431 finske slektsnavn over finnene som innvandret til Finnskogene. Samtidig startet "Finnskog-dagene" et årlig tredagers arrangement som presenterer kultur, historie og nåtid på Finnskogene. Det finnes også en vandringsled, Finnskogleden, som slynger seg på kryss og tvers gjennom hele Finnskogenes lengderetning og gjennom mange bevarte miljøer.

Som eksempel på et bevisst og konkret identitetsmarkerende element kan man se konstruksjonen av finnskogbunaden noen tiår siden.

På Finnskogene er det etablert en rekke organisasjoner og foreninger i tilknytning til finnekulturen, f.eks. Solør-Värmland Finnkulturforening i 1958, Foreningen Finnskogen i 1985 og Stiftelsen Finnskogen i 1992.

Navnetilblivelse

Stedsnavnene på Finnskogene er blitt til i tre forskjellige perioder. Frem til 1600-tallet, før finneinnvandringen, hadde området norske navn, både naturnavn og kulturnavn, for det behovet befolkningen hadde der. De norske bøndene utenfor Finnskogene brukte området til seterdrift etter Svartedauden og derfor fikk en del større steder slike navn som er tradert til i dag. Det har antagelig også vært norske navn på mindre lokaliteter, men de har gått tapt, fordi en ikke hadde bruk for dem eller at finnene erstattet dem med sine navn. På slutten av 1600-tallet og frem til midten av 1800-tallet var navngivningen hovedsakelig finsk, og senere ble en norsk navngivning dominerende.

Det har etter all sannsynlighet vært en del språkkontakt mellom finnene og nordmennene i et tidlig stadium etter innvandringen. Vi

vet nemlig at finnene brukte de norske makronavnene, navn på større og viktige steder i sin omgivelse, bl.a. navn på større vassdrag og høyder, f.eks. sjøen *Røgden* og elven *Rotna*. Finnene har antagelig brukt disse navnene i en finsktilpasset språkform.

Skogfinnene hadde fremfor alt behov for å sette navn på sine nærmeste omgivelser, til små steder i sitt nærmiljø: til bekker, tjern, hauger, myrer, teiger og åkrer. Det er også naturlig å anta at flere finnegårder har hatt finske navn enn det finnes igjen i dag. Den skriftlige traderingen av gårdsnavn har skjedd av nordmenn og derfor har en del av disse navnene enten fått et forklarende tillegg *-torp*, som i *Hytjanstorp* i stedet for det finske *Hyytiälä* eller navnet er byttet ut med et norsk navn, med *Lauvhaugen* som tidligere het *Räisälä*.

Finsk navngivning pågikk på Finnskogene helt til en del samfunnsmessige forandringer - først og fremst veibygging og skoleverket - knyttet området nærmere bygda, og disse faktorer satte i gang en relativt rask fornorsking av Finnskogene. Navngivningen begynte å bli norsk rundt århundreskiftet, da navngiverne ikke lenger aktivt kunne bruke de finske navnelementene i sitt språkbruk. Det kunne hende at navngiverne på den tiden brukte de eksisterende finske navnene i navngivningen uten å ha større kjennskap til det finskspråklige navnematerialet. Det er vel under denne perioden det oppsto navn som *Pekaborråbekken* (fi. mannsnavn *Pekka*, fi. *puro* 'bekk' og no. *bekk*).

De nye finske navnene på Finnskogene

Majoriteten av de finske stedsnavnene har blitt til i forbindelse med den finske innvandringen til de norske finnskogene. På midten av 1900-tallet oppstod en s.k. fjerde navngivningsperiode, da menneskene på Finnskogene ønsket å gi finske navn til husene og hyttene sine. Den nye navngivningen er sprunget ut av befolkningens behov for å vise sin tilhørighet til Finnskogene, til Finland og sine finske røtter. Interessen for det finske, og fremfor alt for de finske særtrekkene på Finnskogene, har økt de senere årene, og beboerne vil vise sin kjennskap til sin spesielle historie. Navngivningen har foregått på en helt annen måte enn den gamle navngivningen. Finnskogingene har bevisst ønsket å gi en viss type navn til sitt hus eller sin hytte.

Navngivningen kan sies å ha foregått på forskjellige måter. Meget vanlig er at et gammelt finsk navn på en nærliggende naturlokalitet, f.eks. en myr eller en bekk eller på en gård, er blitt brukt til et hus- eller hyttenavn:

f.eks. *Maivansva* (fi. *majava*, *majavan* 'bever' og fi. *saari*, savol. dial. *soar(i)*, *suar(i)* 'holme') etter en holme *Maivansva* i den nærliggende elven, og *Paalala* var et annet finsk navn på gården *Tysketorpet*. Navnet *Paalala* er blitt brukt til en ny hytte i nærheten av gården. Mange nye finske navn er blitt til på den måten at et nærliggende norsk naturnavn er direkte blitt oversatt til finsk:

f.eks. *Kiviniemi* (fi. *kivi* 'sten' og fi. *niemi* 'nes') er navnet på en hytte ved neset *Steinnabben*. Andre lignende navn: *Kelkkalahti* (fi. *kelkka* 'kjelke' og fi. *lahti* 'vik') ved *Kjelkevika*, *Moustasuo* (fi. *musta* 'svart' og fi. *suo* 'myr') ved *Svartmyra*. En del av et gammelt finsk navn blir brukt for navnet på et nytt hus: f.eks. *Liukoisen* heter en hytte i dag etter en del av et finsk stedsnavn (etter opplysninger av eieren) i Gottlunds dagbok (fi. slektsnavn *Liuk(k)oinen*, *Liuk(k)oisen* i sammensetning *Liuk(k)ois-*). Noen navn er dannet slik at en del av et norsk navn er brukt i oversettelsen til finsk: f.eks. hyttenavnet *Kuikkala* (fi. *kuikka* 'lom' og fi. lokalitetssuffiks *-la/-lä*), hytten ligger ved *Lomtjernet*. Enkelte navn er finske nydannelser som sikter på stedets topografi: f.eks. hyttenavnet *Borromæki* (fi. *puro* 'bekk' og *mäki* 'bakke'), stedet ligger ved en bekk og et berg. Navnet kan også være dannet til eierens navn: f.eks. *Einola* (fi. mannsnavn *Eino* - eieren heter Einar - og fi. lokalitetssuffiks *-la/-lä*). Noen få navn er frie finske nydannelser: f.eks. hyttenavnet *Mottila* (fi. *mutti* 'nevegrøt' og fi. lokalitetssuffiks *-la/lä*).

De fleste nye finske navn opptrer i dag i riksfinske former, selv om gamle finnskogformer av de finske navn heller ikke er noen sjeldenhet.

Noen navn er blitt konstruert av en person med nedarvete kunnskaper i finsk, i andre tilfeller har leksika og ordbøker vært til hjelp. Dette er også grunnen til at mange navn er forsøkt skrevet på dagens normalisert finsk, men navngivernes språkkunnskaper har ofte vært av varierende kvalitet. Finske ord er ofte feilskrevet, f.eks. ville et navn som *Moustasuo* på finsk blitt skrevet i formen *Mustasuo* (fi. *musta* 'svart' og fi. *suo* 'myr'). Av og til når navnene er oversatt fra norsk, gir oversettelsene et ikke-finsk resultat, f.eks. *Ikaläpo* av

norsk *Aldershvile* (fi. *ikä* 'alder' og fi. *lepo* 'hvile'), en slik sammensetning er noe merkelig i finsk.

6. Konklusjon

Stedsnavnene fungerer ofte som et enestående vindu inn til historien og fortiden, men uttrykker også vår tids historie. De kan fortelle om ting og tider som det ofte ikke fins noe annet materiale om. Om vi kan tolke navn eller ikke, betyr ikke stort for forbrukeren; de uklare og språklig fremmede navnene fungerer like godt som navn som de såkalte gjennomsliktige navnene.

Menneskene har interesse for stedsnavn og de fleste er meget engasjert i navn i sin bygd og omgivelsene rundt dem. De viser sin engasjement ofte i dagspressen ved å uttale sin mening i forskjellige navnesaker. Det er absolutt ikke likgyldig hva stedene rundt dem heter og hvilke former navnene blir skrevet i.

Litteratur

Andersson, Dan (1987). *Visor och ballader*. Stockholm.

Andersson, Thorsten (1976). "Olika gruppers namngivning". *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder. (= Rapport från Nordiska samarbetskommitténs för namnforskning (NORNAs) symposium i Hanaholmens kultursentrum den 25-27 april 1975. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 472. Meddelanden från Folkkultursarkivet 4.)* 89-97. Helsingfors.

Benson, Sven (1976). "Psykologiska och sociologiska aspekter på tillkomsten av ortnamn". *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder. (= Rapport från Nordiska samarbetskommitténs för namnforskning (NORNAs) symposium i Hanaholmens kultursentrum den 25-27 april 1975. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 472. Meddelanden från Folkkultursarkivet 4.)* 43-48. Helsingfors.

Benson, Sven (1987). *Ortnamnsvård i ett internationellt perspektiv. Aktuella frågor inom ortnamnsvården. Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg 2.* Göteborg.

Bjørshol, Naty Aasne Svingjom (1987). "Finnekulturen i Sør-Norge "... en gräns av annat slag ...". *Finnskogen/Finnbygden.* 30-39. Elverum.

Eskeland, Tuula (1994). "Fra Diggasborrå til Diggasbekken. Finske stedsnavn på de norske finnskogene". Avhandling for dr.art.-graden. Institutt for osteuropeiske og orientalske studier. Det historisk-filosofiske fakultetet. Universitetet i Oslo.

Finnemantallet 1686 (1990). Utgitt for Kjeldeskriftfondet av Erik Opsahl og Harald Winge. Oslo.

Glomsås, Sigrun (2000). *Spell.* Dikt. Otta.

Hallaråker, Peter (1997). *Innføring i stadnamn.* Innsamling og gransking. Universitetsforlaget.

- Harling-Kranck, Gunilla (1992). Gatunamnen avspeglar vår historia. *Nordisk tidskrift*. 2/1992. 181-187.
- Huldén, Lars (1994). Ortnamnens upplevelsevärde. *Ortnamn värd att vårda. Föredrag från Riksantikvarieämbetets symposium Ortnamnskultur*. Stockholm 5-7 maj 1993. 32-37.
- Kiviniemi, Eero (1976). "Om namngivningens sociala bakgrund och systematiska karaktär". *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder.* (= Rapport från Nordiska samarbetskommitténs för namnforskning (NORNAs) symposium i Hanaholmens kultursentrum den 25-27 april 1975. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 472. Meddelanden från Folkkultursarkivet 4.) 49-58. Helsingfors.
- Kiviniemi, Eero (1980). "Paikannimistöen maailmankuva ja todellisuus". *Virittäjä*. 1-6.
- Nesholen, Birger (1990). "De norsk-svenske finnskogene i Solør og Värmland". *Oknytt. Mellannorrländska finnbygder* 1-2. 70-82.
- Nordmann, Petrus (1888). *Finnarne i mellersta Sverige*. Akademisk afhandling. Helsingfors.
- Svanevik, Anne (1995). Dansk-tyskpregete slektsnavn av norske gårdsnavn. Et problem i stedsnavnnormeringen. *Slektsnavn i Norden. Rapport frå NORNAs tjuerførste symposium i Oslo 17. - 20. september 1992*. Uppsala: NORNA-förlaget. 213-220.
- Zilliacus, Kurt (1966). *Ortnamnen i Houtskär.* (= Studier i nordisk filologi 55. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 416.) Helsingfors.
- Zilliacus, Kurt (1973). *Kulturen och namnskicket. Synvinklar på . Meddelanden från Folkkultursarkivet, nr. 1. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 454.)* 7-24. Helsingfors.
- Wærp, Henning (1997). *Diktet natur. Natur og landskap hos Andreas Munch, Vilhelm Krag og Hans Børli*. Oslo.

